

PÁZMÁNY PÉTER NÉPSZÖVETSÉGI TERVEZETE

IRTA
BALANYI GYÖRGY
A SZENT ISTVÁN AKADEÉMIA OSZTÁLY-TITKÁRA

*Felolvasta a Szent István Akadémia II. osztályában
1932. évi november hó 18.-án.*

Mikor a párizsi békekonferencia Wilson elnök sürgetésére életre hívta a nemzetek szövetségét, ezzel a művelt emberiség egyik legrégebb politikai álmának adott testet. Mert a népszövetség alap gondolata: az általános békének a nemzetek egyesítése révén való biztosítása, korántsem a világháború ideológiájából sarjadt ki. Tudatalatti vágy formájában már régóta ott szunnyadt a lelkek mélyén; sőt egy-egy lendületesebb társadalombölcsező, egy-egy gazdagabb fantáziájú államférfi tervezgetésében megpróbált testet is ölteni, de az álmok világából nem tudta a valóság világába vezető utat megtalálni. A világháború mérhetetlen szenvedéseinek s páratlan arányú és lelkiismeretlenségű propagandájának kellett jönnie, hogy a lappangó vágy tudatossá váljék, háborús céllá és végül minden bajt orvosló panaceává sűrűsödjék.

A népszövetségi gondolat története tehát századokkal, sőt évezredekkel megelőzi a világháború kitörését. Hiszen már az ókor nagy világbirodalmai is lényegükben mind ennek a gondolatnak jegyében születtek meg. Az asszír és babiloni nagykirályok, a «négy világtáj» és a «mindenség» urai, az egyiptomi fáraók, a perzsa uralkodók s a görög és római világhódítók egytől-egyig mind az egész általuk ismert világ megigázásáról álmodoztak; de nem csupán hódító önkényből, hanem békevágyból is. Mert minél több népet kényszerítettek hatalmuk elismerésére, annál kevésbé kellett a békének kívülről jövő erőszakos megzavarásától tartaniok. Ők tehát a legradikálisabb módon, a háború fölöslegessé tételével akarták biztosítani a békét. De ugyancsak a népszövetségi gondolat tövéből fakadt az eddig ismert legideálisabb nemzetkapcsolódás, a középkor *respublica Christiana*-ja is, mely formális szerződések és egyességokmányok nélkül, tisztán a keresztény közösség átérzésével forrasztotta egybe a Nyugat keresztény nemzeteit.¹

Mindezek a konkrét alakulatok azonban inkább csak eszmei tartalmukban, mint gyakorlati kivitelükben mutatnak rokonságot a népszövetségi gondolatmal. Sokkal közelebb állnak a mai értelemben vett népszövetségi eszméhez azok az elméleti elgondolások és tervezgetések, melyek a vége felé siető középkor és a kezdődő újkor politikai és publicisztikai irodalmában meglepően nagy számban és változatosságban lépnek elénk. E többé-kevésbé utópisztikus jellegű tervezetek ősmintaképeként Dubois Péter francia publicista *De recuperatione terrae sanctae* c. műve tekinthető, mely elsőnek pendítette meg a szabad és egyenlő jogú államnak vagy, mint a szerző mondja, *civitates superiores in terris non recognoscentes* önkéntes szövetkezésének gondolatát az általános béke biztosítása és egy nagyarányú kereszteshadjárat megindítása céljából. Az első próbálkozást aztán a századok folyásában számos más követte. Gyakorlati államférfiak és magukba mélyedt politikai elmélkedők egyaránt örömeiket lelték egy szép és megkapó utópia szálainak szövögetésében, mely az első pillanattól kezdve magán viselte a megvalósíthatatlanság bélyegét. De a gyermekien naivnak látszó tervkovácsolás mögött akárhányszor nagyon is kézzelfogható és nagyon is önző érdekek bujtak meg és a szép ábrándok gyakran csak lepelnek szolgáltak a durva valóság eltakarására. Elég e tekintetben Podjebrád cseh király nagy garrral hirdetett népszövetségi tervezetére hivatkoznunk, melynek igazi célja korántsem a népszövetség megteremtése, hanem a király egyre kényelmetlenebbé váló politikai helyzetének megjavítása volt.²

Ebből az örökbéke nevében, sokszor csak nevével folyó sajátos szellemi versenyből a magyar nemzet is kivette részét, még pedig egyik legnagyobb fiának, Pázmány Péternek személyében. Pázmányt azonban nem elméleti megfontolások, nem holmi légüres térben mozgó tervezgetések vezették a népszövetségi eszme fölvetésére; hiszen az ő robusztus egyéniségéhez,

¹ Balanyi Gy.: A Népszövetség eszméje a múltban. Kath. Szemle, 1920. 388. s. kk. II.

² U. o. 454. s. kk. II.

szigorúan józan és reális gondolkodásához minden inkább illett, mint a politikai légvárépítés és az utópiaszöveg. Hogy mégis a tervkovácsolás süppedékes talajára lépett, annak oka egy egyéniségén kívül álló körülményben, a Habsburg-ház akkori kétségbeejtő helyzetében kerekendő, mely szinte parancsoló kötelességévé tette a dinasztíának és minden ragaszkodó hívének, hogy az egyre fenyegetőbb tornyosuló bajok elhárítására mindent, még a lehetetlent is megkíséreljék.

Ismeretes, hogy a harmincéves vallásháború Gusztáv Adolf beavatkozása következtében váratlanul kedvezőtlen fordulatot vett a Habsburgokra nézve. A svéd hadak 1630 nyarán léptek német földre és ötnegyed évvel később már a Rajnánál állottak. II. Ferdinánd császár teljesen tehetetlenül állott a fenyegető veszedelemmel szemben. Mióta Wallensteint elbocsátotta, saját haderővel nem rendelkezett; a liga serege pedig a lipcsei veszített csata után (1631 szept. 17.) jóformán felbomlott. Még sivárabb képet mutatott a politikai helyzet. A protestáns fejedelmek a visszatérítési rendelet kibocsátása fölötti haragjukban egymás után a svéd királyhoz szegődtek. Sőt a szász választófejedelem benyomult Csehországba, megszállotta Prágát (1631 okt. 11.) és onnét közvetlenül fenyegette Bécsset. Emiatt egyes félénkebb császári tanácsosok már a Grácba való menekülés lehetőségét kezdték latolgatni. A katolikus tábor egységének megrendülése csak növelte a bajt. Miksa bajor herceg, a liga vezére, 1631 május 30-án szövetségre lépett Franciaországgal állítólag azért, mivel más módon nem tudta visszatartani a német protestáns fejedelmekkel való szövetkezéstől. Az igazi ok azonban Richelieu bíboros titkos reménykedése volt, hogy a szövetség révén talán sikerül majd Bajorországot eltántorítani a császár hűségétől.³ Mert a császárellenes megmozdulások éltető lelke ekkor már a mindenható francia miniszter volt. Wallenstein megbuktatásában épp úgy az ő keze játszott közre, mint a svéd király felbuztatásában. Szándékaiból nem is csinált titkot; 1631 január 23-án Barwaldében nyíltan szövetkezett Gusztáv Adolffal és a császár elleni háború céljaira évenként 400.000 tallért helyezett számára kilátásba.⁴

A császár szorongatott helyzetében elsősorban a Szentszéket igyekezett kiadósabb segítség adására bírni. Ennek azonban nagy, szinte leküzdhetetlen elvi akadályai voltak. VIII. Orbán pápa (1623-1644) ugyanis régóta rossz szemmel nézte a német és spanyol Habsburgok politikáját, mert attól tartott, hogy a vallási egységnek fegyveres hatalommal való visszaállítása még jobban elmérgezi a katolicizmus és protestantizmus viszályát és beláthatatlan időre reménytelenné tesz minden közeledési kísérletet.⁵ Felfogása azonban nem tisztán ideális forrásokból táplálkozott; egyéb okok mellett erősen belejátszott a német és spanyol hegemonia iránt érzett politikai ellenszenv, melynek a szerencsétlen mantovai örökösödési ügy épp akkoriban újabb táplálékot adott,⁶ nemkülönben az a körülmény, hogy a francia külpolitikával szemben éppen Habsburg-ellenes érzületénél fogva nem tudta eléggé megőrizni függetlenségét, Richelieu bíboros egyéniségének varázsa alól nem tudta kivonni magát. A nagy francia államférfi mihamar behálózta őt boszorkányos ügyességű diplomáciájának szálaival, féligazságainak és tudatos ferdítéseinek szövedékéből fátyolt vont tekintete elé és nem engedte, hogy egész megrendítő nagyságában lássa a veszedelmet, melyet Gusztáv Adolf támadása a német és általában a középeurópai katolicizmusra nézve jelentett.⁷ Ezért szívós makacssággal

³ Pastor L.: Geschichte der Päpste seit dem Ausgang d. Mittelalters. XIII. k. I. A. Freiburg, 1928. 425. s k. l.

⁴ U. o. 423. l.

⁵ Fraknói V.: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal. III. k. Budapest, 1903. 305. l.

⁶ Pastor i. m. 370. s kk. II.

⁷ U. o. 426. s kk. II.

kitartott azon felfogása mellett, hogy a németországi háború nem vallási, hanem politikai háború, melyhez neki, a pápának semmi köze nincsen.⁸

Ilyen körülmények közt Ferdinándnak nagyon kevés reménye lehetett sikerre. Pedig közben a hadi helyzet lényegesen rosszabbodott. Gusztáv Adolf a rajnai katolikus tartományok előzőnlése után már Bajorországot fenyegette. A császár az egymást követő hióbbírek hallatára 1632 január 18-án azonnali segítség kérésére utasította állandó római követét, Savelli Pál herceget. De hiába. A pápa február 6-án kijelentette, hogy az eddiginél nagyobb segítséget nincsen módjában nyújtani; a svédellenes olasz liga alakításának tervét pedig azzal odázta el, hogy majd megfontolás tárgyává teszi. Hasonlóan negatív eredménnyel járt Savelli Frigyes küldetése is, aki rendkívüli császári követ minőségében érkezett Rómába és aki február 27-én öccsével közös kihallgatáson jelent meg a Szentatya előtt. Neki is csak azt kellett hallania, hogy a Szentszéknek nincs pénze hathatósabb támogatásra.⁹

Ekkor merült fel a gondolat, hogy a pápa vonakodását talán Pázmány Péter útján kellene megtörni. Hiszen a primás neve nemzetközi viszonylatban is a legjobb hangzásúak közé tartozott és Rómában régóta tisztában voltak vele, mit jelent az ő működése a magyar katolikus egyház szempontjából. A gondolat hamarosan kivitelre került. Pázmány hajlott kora és változó egészségi állapota ellenére készörömet vállalta császári ura érdekeinek képviselését és már 1632 február 14-én megindult az örökváros felé. Útját Velencén, Ferrarán és Lorettón át vette, és mivel közben többször kénytelen volt megszakítani, csak másfél hónappal rá, március 28-án lépte át Róma küszöbét.

A következőkben nem szándékozunk Pázmány kéthónapos római időzésének részleteivel foglalkozni. Hiszen azok már úgyis eléggé ismertek br. Mednyánszky Alajos lelkiismeretes forrásközléséből,¹⁰ továbbá Fraknoi Vilmos magyar,¹¹ Leman francia¹² és Pastor német feldolgozásaiból,¹³ melyek mindegyike alapos és széleskörű levéltári kutatásra támaszkodik. Mi célunknak megfelelően Pázmány missziójából csak azt az epizódszerű mozzanatot óhajtjuk kiemelni, mely tárgyánál fogva szorosan beletartozik a népszövetségi eszme történetébe.

Pázmánynak a vett utasítások értelmében három dologra kellett törekednie: 1. az eddiginél lényegesen nagyobb segélyösszeget kellett kieszközölnie; 2. rá kellett bírnia a Szentatyát, hogy nagy tekintélyével vonja el a francia királyt a svéd szövetségtől és végül 3. oda kellett hatnia, hogy a pápa csatlakozzék a császár és a spanyol király szövetségéhez.¹⁴ A primás nagy szellemét láthatóan az utolsó pont ragadta meg legjobban. Már idehaza sokat töprengett a kérdésen. És minél többet gondolkozott rajta, a tervezett megoldást, a pápa megnyerését a német-spanyol szövetség számára annál kevésbé találta kielégítőnek. Az ő lelki szemei előtt egy hasonlíthatatlanul monumentálisabb és nagyobb arányú megoldás körvonalai kezdtek kibontakozni, mely, hite szerint, megvalósulás esetén egy csapásra véget vetne a birodalmat dúló háborúnak és a tartós, talán örök béke boldog korszakát derítené az elgyötört népekre. Így született meg érdekes népszövetségi tervezete, melyet 1632 február 10-én kelt levelében

⁸ Gregorovius F.: Urban VIII. im Widerspruch zu Spanien und d. Kaiser. Stuttgart, 1879. 32. s kk. II.

⁹ Pastor i. m. 432. s kk. II.

¹⁰ Petri Pázmány ... legatio Romana. Pestini, 1830.

¹¹ Pázmány Péter és kora. III. k. Pest, 1872. 5-45. I. Pázmány Péter. Magyar Tört. Életrajzok. Budapest, 1886. 237-256. I. Magyarország összeköttetései. III. k. 305-321. I.

¹² Urbain VIII. et la rivalité de la France et de la maison d'Autriche de 1631. à 1635. Lille-Paris, 1920.

¹³ Geschichte der Päpste seit d. Ausgang des Mittelalters. XIII. k. I. A. Freiburg, 1928.

¹⁴ Febr. 5. és 13. kelt utasítások. Mednyánszky i. m. 24. és 29. I.

tárt az uralkodó elé. Tervével, mint bennünket közvetlenül érdeklővel, közelebből meg kell ismerkednünk. «Véleményünk szerint - olvassuk levelében - a katolikus hatalmak közt dúló viszályok, összetűzések és háborúk mind onnét erednek, hogy valamennyi hatalom fél a spanyol és az osztrák ház túlsúlyától. Mindegyik azon igyekszik tehát, hogy a hatalmi egyensúlyt fenntartsa s e cél elérésére az osztrák házat, nehogy elnyomassanak tőle, folytonos háborúkkal foglalkoztatják és gyengítik. De vajjon mi történék akkor, ha a bizalmatlanságot gyökeresen kiirtanák és ha mindegyik hatalomnak biztos garanciát nyújtanának arra, hogy amit Istentől nyertek, azt nem ragadozza el tőlük senki? Pedig ez könnyen keresztülvihető. Csak az kell hozzá, hogy a pápa a bíborosi testülettel és a császári Felség az osztrák ház Németországban uralkodó hercegeivel egyetemben, továbbá a spanyol és francia királyok, a velencei doge, a szavojai herceg, a toszkánai nagyfejedelem, a bajor és lotharingiai hercegek és a többi fejedelmek védő és támadó szövetséget kössenek egymással az eretnecség kiirtása és a töröknek Európából való kiszorítása céljából és esküvel kötelezzék magukat, hogy a szövetség tagjainak javait és tartományait egyikük sem támadja meg. És ha mégis megtörténék, hogy valamelyikük erőszakkal lép fel, az esetben az összes szövetségesek kötelesek legyenek a támadó fél megfenyítésében közreműkölni. Ha pedig valamilyen okból meghasonlás támadna, azt előre meghatározott és pontosan körülírt módokon legyenek kötelesek a szövetségesek elintézni. Ha valamelyik tag nem akarná magát alávetni határozatuknak, azt erőhatalommal kell jobb belátásra bírniok. Ami területet egyes szövetséges fejedelmek az eretnektől elhódítanak, annak egy részét megtarthatják házuk számára. Ugyanez áll azokra a területekre is, melyeket Európában, Ázsiában vagy Afrikában a törököktől foglalnak el.» Végül a tervezetet egy rövid, lelkes ditirambussal fejezi be: «Azt gondolom - úgymond - hogy katolikus fejedelmek ennél dicsőbb szövetséget nem létesíthetnek. És szentül hiszem, hogyha mindegyik szövetséges megteszi a köteletségét, a szövetségzés nyomán csodás sikerek fakadnak».¹⁵

Mint látjuk, Pázmány szemei előtt nem általános, egész Európára kiterjedő népszövetség eszméje lebegett. Ő a pillanatnyi helyzetnek megfelelően csupán a katolikus hatalmakat akarta egy táborba tömöríteni és az ily módon létrehozott szövetség elé elérendő célul holmi messzeeső és megfoghatatlan ábrándkép helyett a kor legégetőbb problémájának, a katolicizmus és protestantizmus ellentétének gyökeres megoldását tűzte ki. Arra, úgy látszik, nem gondolt eléggé, hogy az általa ajánlott mód könnyen az ellenkező hatást eredményezheti. Mert nyilvánvaló volt, hogy a katolikus hatalmak csoportosulása a protestánsokat is előbb-utóbb hasonló lépésre fogja kényszeríteni. Így egy helyett két homlokegyenest ellentétes érdekű államszövetség létesült volna, ami körülbelül egyet jelentett volna a háború állandósításával. Az örök béke eszköze tehát valójában az örök háború eszköze lett volna.¹⁶

Bécsben, érthetően, bizonyos tartózkodással fogadták a grandiózus utópiát. A február 13-án kelt császári utasítás kifejezetten nem tiltotta ugyan meg a kérdés napirendre tűzését, de nyomatékosan utalt az útjában álló nagy nehézségekre, főleg a portával fennálló békeállapotra és a császári részen harcoló protestáns fejedelmekre, akiknek támogatásáról esztelenség volna egy merész és teljesen bizonytalan próbálgatás kedvéért lemondani.¹⁷ Pázmány azonban e kevéssé biztató fogadtatás ellenére sem mondott le tervéről. Mint követségének aktáiból látjuk, római tárgyalásai során ismételten rákerítette a sort. Először április 6-iki hivatalos fogadtatása alkalmával állott elő vele. Beszédében kifejtette, hogy miként az ellenséges hatalmak a római szent birodalom és a katolikus vallás vesztére egy táborba tömörültek,

¹⁵ Pázmány febr. 10-i levele. Hanuy F.: P. P. összegyűjtött levelei. II. k. Budapest, 1911. 245. s k. 1.

¹⁶ Fraknoi V. P. P. és kora. III. k. 7. 1.

¹⁷ Febr. 13-i utasítás i. h. 25.

azonképen a katolikus hatalmaknak is, élükön a pápával, egyetlen nagy védelmi szövetségbe kell összeállaniok. A történelem tanúsága szerint ugyanis mindig a pápák voltak azok, akik közös veszedelem idején nevük varázsával összefogták a katolikus fejedelmeket és mint a szövetség vezérei, fejei, példájukkal kitartásra tüzelték a többi is. A császár nevében kérve-kérte tehát a pápát, hogy lépjen elődeinek nyomdokába, álljon élére a tervezett szövetségnek s példájával és hathatós intelmeivel igyekezzék valamennyi katolikus fejedelmet csatlakozásra bírni.¹⁸ A pápa azonban egyáltalában nem volt elragadtatva a tervtől. Mialatt Pázmány nagy hévvel bizonyígtatta előtte, hogy a szövetség merőben védelmi jellegű lesz és csupán a birodalom ellenségei ellen irányul, ő szkeptikusan vetette közbe: «És mi lesz akkor, ha az egyik szövetséges megtámadja a másikat?» A primás megjegyzése, hogy a szövetségi alkotmányban gondoskodás történik a viszályok békés kiegyenlítésére, szemmel láthatólag nem nyugtatta meg és a végén csak ennyit mondott, hogy a tervet megfontolás tárgyává teszi.¹⁹

Nem járt több eredménnyel az a beszélgetés sem, melyet három nappal rá, április 9-én Azzolini Lőrinc narni püspökkel, Barberini Ferenc bíboros-államtitkár jobbkezeivel folytatott Pázmány. Pedig ez a beszélgetés majdnem egész terjedelmében a szövetségi eszme körül forgott. A magyar főpap nagy hévvel bizonyígtatta, hogy a pápa köteles is és képes is a protestáns hatalmakkal szemben a katolikus fejedelmeket egyesíteni.²⁰ De hiába. Azzolini csupa semmitmondó kifogásokkal állott elő. Így többek közt arra hivatkozott, hogy a pápa már csak azért sem csatlakozhatik a szövetséghez, mivel annak okmányában Pinerolo város neve is előfordul, már pedig ő nem akar abba a kényelmetlen helyzetbe kerülni, hogy fegyverrel kényszerítse a franciákat a kevéssel előbb megszállott Pinerolo kiűritésére.²¹ Hasonlóan meddő maradt az április 12-iki értekezlet is. Azzolini monsignore egy lépéssel sem volt hajlandó előbbre menni.²²

Ugyancsak a teljes eredménytelenség jegyében folyt az április 24-iki második hivatalos pápai fogadás is. A pápa figyelmesen végighallgatta a primás mesteri retorikával megszerkesztett beszédét, de utána felelet helyett egy kész írást vont elő és abból olvasta fel előre megfogalmazott hivatalos nyilatkozatát. A nyilatkozatban részletesen kitért a szövetség kérdésére is. «A liga feltételeiben - mondotta - miután azokat behatóan megfontoltuk, számos olyan nehézséget találtunk, melyek tiltják hozzájárulásunkat. Ha azonban a szövetségnek más terve dolgoztat ki, mely megfér atyai és főpásztori hivatásunkkal és a többi katolikus uralkodót is kielégíti, szívesen fogjuk azt felkarolni és keresztülvitele érdekében készek vagyunk mindent megtenni, ami hatalmunkban áll. Egyébként a katolikus vallásra vonatkozó dolgokban ő császári Felségével nem lehetünk szorosabb egységben, mint azt Isten által kijelölt hivatásunk magával hozza. Ennélfogva a katolikus vallás fenntartása és oltalma érdekében közbenjárásunkkal és szolgálatainkkal megteszünk minden lehető, hogy a szövetség létesülését előmozdítsuk. Mindazáltal szükségesnek tartjuk, hogy a fejedelmeket, akik a szövetség tagjaiul ki vannak szemelve, előbb meghallgassák és velük együtt állapítsák meg a feltételeket.» Egyébként utalt rá, hogy bővebb felvilágosítással Azzolini fog szolgálni.²³

¹⁸ Pázmány ápr. 6-i beszéde. Hanuy i. m. 260. s k. l.

¹⁹ Pázmány jelentése római követségéről. Hanuy i. m. 318. l.

²⁰ Fraknoi V.: P. P. és kora. III. k. 21. l.

²¹ Pázmány jelentése i. h. 321. l.

²² Fraknoi V.: P. P. és kora. III. k. 22. l.

²³ U. o. 34. l.

A narni püspök két nappal később, április 26-án csakugyan megjelent Pázmány szállásán és a római álláspontnak megfelelően bőségesen megokolta a pápa elutasító válaszát. Fejtegetései szerint a pápa azért nem csatlakozhatik a tervezett szövetséghez, mert 1. eltökélt szándéka, hogy egyetlen katolikus fejedelem ellen sem alakít frontot, már pedig a szövetség révén könnyen kerülhetne olyan helyzetbe, hogy akarata ellenére kénytelen lenne hadba szállni egyik vagy másik katolikus fejedelem ellen; 2. mert a szövetség tagjai közt protestánsok is lehetnek, kiknek védelmére épp oly kevésbé kötelezheti magát a Szentatya, mint a birodalom olyan jogainak fenntartására, melyek ellenkeznek a katolikus vallás érdekeivel, mint pl. a passauai egyezmény; 3. mert a pápa csatlakozásának semmi más értelme nem volna, mint hogy segítségre legyen, ámde a segítséget, ha módjában van, szövetség nélkül is megadja, tehát a szövetségalakításra semmi szükség nincsen és végül 4. mert nem szokás és eddig nem is volt rá példa, hogy kész szövetségi okmányt közöljenek a felekkel, hanem a szövetség feltételeit közös megbeszéléssel szokták megállapítani. Mindazonáltal - csillantotta meg ő is a remény utolsó sugarát - ha van mód az érintett nehézségek kiküszöbölésére és a feltételek közös megvitatására, Öszentsége hajlandó újból rendelkezésre állni, de cselekedni úgy fog, ahogyan legjobbnak látja.²⁴

Még különösebb megokolással állott elő Azzolini a május 10-iki beszélgetés során. Pázmány május 3-án kelt memorandumára való hivatkozással, melyben a szövetség kifogásolt pontjainak mellőzését indítványozta,²⁵ kereken kijelentette, hogy a tervezet még a kérdéses pontok elhagyása után is elfogadhatatlan, mert a pápára nézve erkölcsi lehetetlenség a részben protestáns lakosságú birodalom védelmére kötelezni magát. Ő csupán Olaszország megvédéséért érzi magát felelősnek. Arról természetesen lehet szó, hogy a védelmet fokozatosan Németországra is kiterjeszti. De Olaszország határain belül is csak olyan szövetségi kombinációhoz hajlandó hozzájárulni, melynek Velence is tagja. Mivel azonban erre a signoriával fennforgó politikai ellentétek miatt egyelőre semmi remény sem volt, ez a kikötés gyakorlatilag egyet jelentett a szövetség megalakításának *ad Graecas Kalendas* kitolásával. Sőt Azzolini monsignore nem elégedett meg ezzel, hanem most már egyenesen támadásba ment át és kétségbe vonta Pázmány jogosultságát a szövetség feltételeiről való tárgyalásra. A primás azonban mindjárt megnyugtatta őt, hogy Savelli követ előterjesztésére igenis megkapta a szükséges felhatalmazást. A továbbiak során pedig élesen kikelt az ellen a rövidlátó politika ellen, mely csak Olaszország javával törődik, holott inkább a német fejedelmek megsegítésére és a veszedelmes ellenség eltávolítására kellene gondolnia. Hiszen Olaszország szempontjából sem képzelhető biztosabb garancia, mint a gyors ütemben közelítő ellenség tovaűzése. Azzolini azonban mindezt nem tudott más feleletet adni, mint hogy újból hangsúlyozta a Szentatya jószándékát és tettekkészségét.²⁶

Pázmány a többszörös visszautasításból végre megértette, hogy minden fáradozása hiábavaló: a római köröket sem könyörgéssel, sem retorikával nem tudja álláspontjának elfogadására bírni. Nem erőltette tehát tovább a dolgot. Május 13-iki castelgandolfói látogatása és 26-iki búcsúzása alkalmával már elő sem hozta. Május 31-én pedig már visszaindult rég nem látott hazájába. Borús kedélylyel és kielégítetlen lélekkel vált meg az örökvárostól, mivel megbízatása másik két pontjának sem tudott eleget tenni: sem nagyobb segélyösszeg megajánlására, sem pedig XIII. Lajos francia királynak, illetve Richelieunek a svéd szövetségtől való elvonására nem sikerült rábírnia VIII. Orbán pápát.

²⁴ Pázmány jelentése i. h. 325. l.

²⁵ Hanuy i. m. II. k. 289. l.

²⁶ Pázmány jelentése. U. o. 327. l.

Szándékosan időztünk huzamosabban e diplomáciai huzavonák ismertetésénél, hogy ily módon is nyomatékozzuk, mennyire komolyan vette Pázmány szövetségi tervezetét és mekkora odaadással dolgozott valóra váltásán. Szívós kitartása legjobb bizonyág rá, hogy utópiaszövése sokkal több volt pillanatnyi fellángolásnál. Ez a körülmény parancsoló kötelességünké teszi, hogy mi is komolyan vegyük tervét és megpróbáljuk kijelölni helyét a népszövetségi eszme történetében. Annál inkább kötelességünk ezt tenni, mivel a XV. század hatvanas éveiben felmerült Podjebrád-Marini-féle próbálkozás mellett tudomásunk szerint ez az egyetlen, mely komoly tárgyalások alapjául szolgált és az ábrándok világából szinte a megvalósulás küszöbéig jutott. Az érdemleges véleménynyilvánítást azonban nagymértékben akadályozza az a körülmény, hogy a terv a korábbi Dubois- és Podjebrád-Marini- vagy a későbbi Saint Pierre-féle kísérletekhez viszonyítva tulságosan embrionális állapotban maradt reánk. Sem azt nem látjuk belőle, hogyan képzelte Pázmány a szövetséges nemzetek egymás mellé rendelését, sem azt, hogy minő intézmények életreszólítását tartotta szükségesnek a közösségből folyó viszonyok szabályozására. E tekintetben csak hozzávetésekre vagyunk utalva.²⁷

Annyit mindjárt első tekintetre láthatunk, hogy a tervezet merőben gyakorlati. Nem a jövő bizonytalan és ködös képeit szövögeti, hanem a jelen helyzet konkrét bajaira keres orvosszert. Ennyiben tehát egy töről fakadt a Podjebrád-Marini-féle tervvel. Szerzőjének szeme előtt sokkal inkább II. Ferdinánd és a német birodalom katasztrofális helyzetének megjavítása, mint az általános béke feltételeinek megteremtése lebeg. Célkitűzésének vaskos realizmusából következik eszközeinek brutálissága: az örök békét a legdrasztikusabb módon, a szövetséggel szemben álló ellenfelek megsemmisítéséig vagy legalább teljes megalázásáig vitt háborúval akarja biztosítani. De ezen nem szabad megbotránkoznunk. Hiszen ez többé-kevésbé közös tulajdonsága minden olyan béketerelvnek, mely gyakorlati államférfi tollából és gyakorlati célokra került ki. Az abszolút érdektelenség csak a de la Croix- és Saint Pierre-féle ideális elgondolások tulajdonsága, melyeket szerzőik az eszmék magas régióiba emelkedve szöttek ki magukból. Igaz, Pázmány az általános béke érdekét egynek veszi a Habsburg-hegemónia állandósításával, de ne felejtjük, hogy IV. Henrik kiváló minisztere, Sully herceg, boldogult királyi urának neve alatt ugyanabban az időben szötte a *grand dessein*-t, a nagy tervet, mely viszont a Habsburgok megalázásával és a Bourbonok felemelésével vette egyértelműnek a világbékét.²⁸

De Pázmány esetében még más szempont is enyhíti a hatalmi érdek durva mezében jelentkező vaskos realizmust. És ez lángoló hazaszeretete. Mert nem szabad felejtenuünk, hogy a harmincéves háború mélyen belevágott Magyarország sorsába is. Nemcsak azon a címen, hogy az erdélyi fejedelmek sűrűn ismétlődő felkelései mind Magyarországon zajlottak le, mérhetetlen pusztulást okozva mindenfelé, amerre csak elviharzottak, hanem azon a címen is, hogy beláthatatlanul hosszú időre igénybe vették az uralkodóház összes energiáit, tehát azokat is, melyeket hazánk sorsának jobbra fordítására kellett volna használniok. Évek multak évek után anélkül, hogy az egyre reménytelenebb messzeségbe vesző szebb magyar jövő valóra varázsolása érdekében akár csak egyetlen ujjmozdítás is történt volna. Éppen Pázmány kortársának és hazafias vívódásaiban osztályostársának, Esterházy Miklósnak heroikus küzdelmeiből látjuk, milyen mélyreható lélekrezdüléseket és szinte tragédiává sötétedő meghasonlásokat idézett elő a többre hivatottságukat érző magyar urak életében ez a kényszerű mozdulatlan-ság.²⁹ Érthető tehát, hogy Pázmány, aki finomabb hangolású lelki alkatánál és magasabb, tehát nagyobb áttekintést nyújtó pozíciójánál fogva kétszeresen átérezte nemzetének szenved-

²⁷ Az egykorú Theatrum Europaeum. III. k. 537. s k. I. megjelent tervezet szintén csak vázlatot nyújt.

²⁸ Katholikus Szemle, 1920. 459. s kk. II.

²⁹ L. Hajnal I.: Esterházy Miklós nádor lemondása. Budapest, 1929. 74. s kk. II.

déseit, csak haraggal és gyűlölettel tudott gondolni a harmincéves háború megnyújtóira és türelmetlenségében kész volt ellenük a legkíméletlenebb eszközöket is igénybe venni. Tervének első tekintetre kiütköző brutalitását tehát ne a nyers hatalmi érdek után járó államférfi kíméletlen önzésének vagy a túlzott lojalitásában elvakult alattvaló szemmértéktévesztésének, hanem a szerencsétlen hazája sorsán tépelődő hazafi töprengésének és jobb jövő utáni sóvárgásának tulajdonítsuk.

Ugyanígy kell megítélnünk a tervezet török vonatkozását is. A régi népszövetségi tervekben a XIV. századtól mélyen be a XVIII. század harmincas éveig, Duboistól Alberoni bíborosig szinte kivétel nélkül ott szerepel a török kiűzésének gondolata.³⁰ Minden valamirevaló utópia szerzője szükségesnek tartotta ennek a hálás rekvizitumnak alkalmazását természetesen nem annyira meggyőződésből, mint inkább alibi-igazolásból; így akart bizonytságot tenni tervének keresztény volta és eszményi jellege mellett. De ami a nyugati írónál és tervkovácsoknál csak ciráda, csak a kereszteshadjáratok korának késői nosztalgiája, az Pázmánynál húsba és vérbe vágó valóság. Egy pillantás levelezésébe azonnal meggyőz bennünket, mennyire szíve vérével írta bele népszövetségi tervének programjába a török hatalom megtörését. «Mert akarnám - olvassuk egyik levelében - ha ezt a kevés magyarságot jobb üdöre tartanók és egymást ne fogyatnók. Ki tudja, talán Isten könyörül romlott hazánkon, és a természet szerint való ellenségtől megmenti!»³¹ Ezért, a török igától való szabadulásért életét sem sajnálná odaáldozni³² és nagy nyomorúságnak tartja, hogy a «keresztyén vér, melyet a pogány ellen kelle-ne tartani, egymással ontatik».³³ Bethlenhez írott leveleiben nem győzi eleget hangsúlyozni, «mely veszedelmes dolog a török erővel a keresztyénséget rontani, pusztítani és mely bátor-talan... azokra bíznia magát, kik bizony más kebliben eperjet nem szednek, csak hogy üdőt és alkalmatosságot várnak».³⁴ Bízvást elhihetjük tehát neki, hogy komolyan gondolta és lélek szerint kívánta a török hatalom megtörését.

Mindent összevéve tehát Pázmány elgondolása nem jelent új korszakot a népszövetségi eszme történetében. A már századok óta közkezen forgó gondolatokhoz egyetlen új mozzanattal sem járult hozzá. De ha magára az eszmére nem is, szerzőjére annál jellemzőbb a tervezet. Hiszen ugyanannak a Pázmánynak jellegzetes vonású profilja bontakozik elénk belőle, akit egyébkün-nen már jól ismerünk. Itt is a katolikus gondolat lánglelkű prófétájával és az izzó fajszeretet fölként bajnokával találkozunk. Ennyiben tehát a tervezet érdekes adalék nem a népszövetségi gondolat történetéhez, hanem Pázmány egyéniségének tüzetesebb megismeréséhez.

És még valamit. Pázmány nem volt diplomata a szó céhbeli értelmében. Egyenes és szóki-mondó természete visszatartotta őt attól, hogy mást mondjon, mint amit gondolt. Népszövet-ségi tervezetében sem diplomatizált és egy pillanatig sem csinált belőle titkot, hogy merész elgondolásával elsősorban császári urának, illetve a katolikus ügynek győzelmét akarja előkészíteni. Ennyiben mindenesetre toronymagasan fölötte áll a népszövetségi eszme régi és új augurjainak, akik nem kevésbé önző terveiket az ideális emberboldogítás labdacsaiba bur-kolva igyekeznek forgalomba hozni és egy új aranykor hangos harsonásaiként szeretik magu-kat ünnepeltetni. Pázmány legalább nevén nevezte a gyermeket és sem magát, sem másokat nem ámított hamis és megvalósíthatatlan jelszavakkal.

³⁰ Katolikus Szemle, 1920. 452. s. kk. II., 530. s. kk. II.

³¹ Pázmány lev. I. Rákóczi Györgyhöz 1633 jan. 5. Hanuy i. m. II. k. 388. l.

³² Pázmány lev. Bethlen Gáborhoz 1627 dec 28. Hanuy i. m. I. k. 671. l.

³³ Pázmány lev. I. Rákóczi Györgyhöz 1634 szept. 11. Hanuy i. m. II. k., 501. l.

³⁴ Pázmány lev. Bethlenhez 1623 nov. 14. Hanuy i. m. I. k. 363. l.

Peter Pázmánys Entwurf zur Organisation eines Völkerbundes.

Die Idee eines Völkerbundes tauchte nicht erst während des Weltkrieges auf, wir finden einen, etwas dem heutigen Völkerbunde ähnlichen Gedanken schon am Ende des Mittelalters, welcher bis zum heutigen Tag an Stärke nur gewonnen hat.

Der erste verfaßte Plan stammt von P. Dubois, dem Publizisten des Königs von Frankreich, Philipp des Schönen. Seitdem erschienen rasch nacheinander größere und kühnere Pläne, so auch der des ungarischen Patrioten Peter Pázmány.

Es leiteten beim Verfassen seines Planes nicht ideale Motive, sondern eher der Zwang, der bedrohten Lage der Habsburger Dynastie.

Das siegreiche Vordringen Gustav Adolfs bedrohte nämlich schon im Sommer 1631 die Macht Ferdinands II. Der Kaiser versuchte in seiner schwierigen Lage zuerst vom Papst Urban VIII. Hilfe zu erlangen. Da aber dort sein erster Versuch scheiterte, schickte er im Frühling 1632 Pázmány als außerordentlichen Gesandten nach Rom. Pázmány wurde mit drei Aufgaben betraut: 1. sollte er einen größeren Geldbeitrag erwirken; 2. sollte er den König von Frankreich durch Vermittlung des Papstes dem schwedischen Bunde entfremden; 3. sollte er den Papst dazu bewegen, daß er sich dem Bunde des Kaisers mit dem König von Spanien anschließt.

Pázmánys mächtigen Geist fesselte am meisten seine dritte Aufgabe. Je mehr er sich mit dieser Aufgabe befaßte, desto weniger hielt er den deutsch-spanischen Bund dem Zwecke entsprechend. Infolgedessen empfahl er statt diesen Plan den Bund aller katholischen Mächte, der einerseits zum Ausrotten der Ketzer, anderseits zur Vertreibung der Türken dienen sollte. In Wien nahm man zwar diesen großartigen Plan mit starkem Widerwillen entgegen, doch hielt man ihn an der Tagesordnung.

Während seines Aufenthaltes in Rom befaßte sich nun Pázmány wiederholt mit seinem Projekte; so legte er dieses auch am 6. und 24. April in der Audienz dem Papste, und bei seinen gelegentlichen Unterhandlungen dem Bischof Azzolini vor, der dem Staatssekretär Kardinal Barberini sehr nahestand.

Doch alles blieb erfolglos. Pázmány konnte die römischen Kreise weder durch seine Bitten, noch durch seine Rhetorik zur Annahme seines Standpunktes bewegen. So geschah es, daß sein interessanter Entwurf, nebst dem Podjebrad-Marinischen Versuch, also nur ein Plan blieb.

Die Bedeutung dieses Planes des Völkerbundes ist nicht in der Idee selbst zu suchen, sondern in der Persönlichkeit des Verfassers. Trotzdem müssen wir feststellen, daß dieser Plan Pázmánys keine neue Epoche in der Geschichte des Völkerbundes eröffnet. Eigenartig ist hierin die den Verfasser leitende tiefe Vaterlandsliebe, gegenüber der einseitigen Machtbegierde und nicht selten derben Eroberungsgelüste, die die Verfasser ähnlicher Pläne leiteten. Das charakterisiert auch Pázmánys Plan von der Vertreibung der Türken bei den westlichen Pläneschmiedern bloß als Zierat, der hier als nützliches Requisit dient, so ist dieser Gedanke bei Pázmány eine reale Wirklichkeit.

Doch leitet Pázmány hier in seinem Plane der Beugung und Vertreibung der Türken nicht der Gedanke eines Kreuzzuges, sondern das Verlangen und der innigste Wunsch, sein Vaterland wieder frei zu sehen.